

Institutum Historicum Polonicum Romae: Elementa ad fontium editiones. Res Polonicae ex Archivo Regni Daniae. Vol. XX, II pars. Vol. XXIV, III pars. Vol. XV, IV pars. Ed. Carolina Lanckorońska et Georgius Steen Jensen. Romae 1969, 1971 og 1971. 324, 301 og 244 s.

Det polske historiske institut i Rom fortjener, at man lægger mærke til dets store udgivervirksomhed. Foreløbig er der kommet 23 bind i Elementa-serien, omfattende utrykte Polonica fra 14. til 17. årh. fra bl. a. Vatikanet, Simancas, Public Record Office og British Museum i London og Rigsarkivet i København.

De her udgivne aktstykker findes i Rigsarkivet i Tyske Kancellis udenrigske Afdeling, Speciel Del i serien *Polen A I* 2 og 3 og omfatter årene 1577–1696 (Vol. XX, II), dertil i *Polen A II* 7 dækkende årene 1419–1562 (Vol. XXIV, III) og de vigtige krigsår 1563–1572 (Vol. XV, IV). Tidligere blev i samme Elementa-serie (Vol. IX, I 1964) af L. Koczy udgivet aktstykkerne i *Polen A I* 1, omfattende tiden 1526–1572.

Polen A I omfatter brevvekslingen mellem fyrstehusene, brevene (i reglen i original) fra de polske fyrster, dertil nogle bilag, samt de sporadisk bevarede koncepter til svar fra de danske konger. *Polen A II* omfatter akter og dokumenter vedr. det politiske forhold til Polen, hyppigst kreditiver, rekreditiver, propositioner og resolutioner vedr. danske og polske gesandtskaber.

Bindene, der gengiver aktstykkerne in extenso og er forsynet med et indgående og godt tekstkritisk noteapparat, har desværre kun få og yderst kortfattede realnoter, hvilket vanskeliggør brugen af udgaven. Ud-

giverne har af og til gjort opmærksom på, hvem der har skrevet og påtegnet aktstykkerne, ofte er det ikke sket. Nu kan det være svært, og af og til umuligt, at hitte hånden, hvis den stammer fra en eller anden ubetydelig kancellisekretær, men ofte er det muligt, bl. a. ved hjælp af den store og udmærkede, om end ufuldkomne, xeroxgraferede fortegnelse over hænder, der fås til brug på Rigsarkivets læsesal. I en tid, hvor historikernes opmærksomhed i stigende udstrækning centrerer om beslutningsprocessen og dens natur, ville det være af virkelig værdi at vide, at f. eks. de vigtige koncepter til Christian IVs brev af 11. maj 1624 (Vol. XX, II s. 80 ff) om Østersø- og Øresundsproblematikken begge var skrevet af den danske kansler Christen Friis til Kragerup, og at i øvrigt de fremtrædende tyske sekretærer Frederik Günthers og Nicolaus Eggebrechts hænder ofte spores på den tids polsk-danske aktstykker. Sådanne oplysninger ville f. eks. kunne bruges som brikker til belysning af, hvorledes magtforholdet mellem Tyske og Danske Kancelli egentlig var.

Disse betragtninger leder ind på udvælgelseskriteriet for denne udgaves aktstykker. Interesserer man sig ikke blot for den polske side, men vil se hele sammenhængen i de polsk-danske relationer (og det synes at være et mål for udgiverne, når de overhovedet og så omhyggeligt aftrykker også de danske koncepter til svar) er det ikke særlig konsekvent, at man kun har medtaget de aktstykker i Rigsarkivet, der tilfældigvis befinder sig i *Polen A I* og *II*, men udelader den række aktstykker (især kopier af breve fra de danske konger til Polen), der findes først og fremmest i de bekendte kopibøger *Svenske Acta* og *Latina*, men også i *Realia* Ø

Øresundstold i TKUA Alm. Del 3. Man havde gerne til fordel for en gengivelse af disse undværet den overflødige og meget pladskrævende fortegnelse over de aftrykte aktstykker bag i bindene («Index chronologicus» med udgavernes regeſt, – der i forvejen findes over ſelve aktstykkerne). Så var sammenhængen i udgaven blevet så stor, ſom det ville være muligt, når udgiverselskabet uheldigvis ikke er anerkendt af den polske ſtat og vel ſagtens derfor ikke har kunnet medinddrage det materiale i ſelve Polen (koncepter til ſkrivelser og instrukser fra de polske konger etc.), ſom ville have været relevant for udgaven.

I øvrigt er der grund til at glæde ſig over ikke blot det gode udgiverarbejde, der er præſteret, men også over, at forſkningen med diſſe bind har fået et nyttigt redſkab i hænde til belyſning af en række økonomiſke, ſociale og iſær politiſke forhold i Balticum-regionen i århundreder, hvor dette område undergik så mange og betydningsfulde ændringer.

Leo Tandrup

Birte Andersen: Adelig opfoſtring. Adelsbørns opdragelſe i Danmark 1536–1660. (Institut for dansk Skolehistorie, Gad, 1971). 167 s.

I betragtning af den dominerende ſtilling, adelen havde i det danske ſamfund i 1500- og 1600-årene, politiſk og ſocialt, i administrationen, i kulturlivet, er det af væſentlig betydning at få dens opdragelſes- og uddannelsesforhold belyſt. I bogen »Adelig opfoſtring« giver cand. mag. Birte Andersen en detaljeret redegørelſe for adelige børns opdragelſe i Danmark i tidsrummet 1536–1660, adelsvældens tid. Kildematerialet er

for en væſentlig del det ſtore antal trykte ligprædikener, der kendes fra dette tidsrum, og tidens pædagogiske litteratur, men i øvrigt er en omfattende lærdomſhistoriſk, perſonalhistoriſk og lokalhistoriſk litteratur udnyttet.

Førſt belyſes børneopdragelſens forſkellige former: opdragelſen i adelige hjem, hos forældre, ſlægtninge eller andre ſtandsfæller, i klostre, hos professorer og ved hoffet og ſkolegangen i forſkellige ſkoler, katedral- og latinskoſer, Herluſholm, Frederiksborg og Sorø, og hos private præceptorer. Opdragelſen i adelige hjem spillede en væſentlig rolle, og det påviſes bl. a., at de foretrukne plejeforældre fandtes i forældregenerationen, møſtre, farbrødre osv., ikke i bedſteforældregenerationen, ſom man har hævdet. Adelsdrengeſ ſkolegang i katedral- og latinskoſer betegner Birte Andersen ſom ret almindelig hele perioden igennem, idet hun dog har fundet flere eksempler på denne ſkolegang fra det 16. end fra det 17. århundrede. Af bilag 4, en liſte over adelsdrenge i katedral- og latinskoſerne, fremgår dog, at der er tale om en væſentlig forſkel på tiden før og efter 1600, og i virkeligheden kan forholdet ſes ſom yderligere et udtryk for den adelige iſolation, der også afspejles i fundatſen for Sorø Akademi 1623 og i adelens forhold til menighed og befolkning i øvrigt.

Efter gennemgangen af børneopdragelſens former følger en ſkiltring af indholdet i opdragelſen og underviſningen, dannelsesreglerne og de forſkellige fag for piger og drenge. Hermed belyſes også denne eliteklaſſes hele kultur- og livſſyn.

Deſværre omfatter bogen ikke en behandling af de ofte lange udenlandsrejſer, hvormed de 15–20-årige adelsdrenge i almindelighed afslutte-